

Universitatea „Babeș-Bolyai” Cluj-Napoca
Facultatea de Istorie și Filosofie
Catedra de Istoria Filosofiei Antice și Medievale

**MODERNIZAREA ȚĂRII ÎN DOCTRINA LIBERALISMULUI
ROMÂNESC
(Rezumat)**

Conducător Științific:
Prof. Univ. dr. Liviu-Petru Zăpârțan

Doctorand **Turc Ioan**

Cluj-Napoca
2011

CUPRINS

Cuprins	p. 2
Capitolul I. Înțelesul acordat conceptului de modernizare de către gândirea liberală	p. 5
1. Determinarea conceptului de modernizare.....	p. 5
1.1. Controverse asupra teoriei modernizării.....	p. 5
1.2. Teoretizarea modernizării.....	p. 8
1.2.1. Teoria smelseriană a diferențierii structurale.....	p. 9
1.2.2. Teoria lui T. Parsons.....	p. 9
1.2.3. Teoria lui W.W. Rostow.....	p. 10
1.2.4. Teoria lui McClelland.....	p. 10
1.2.5. Teoria emancipativă a democrației.....	p. 13
1.3. Definierea modernizării.....	p. 14
1.4. Modelele care stau la baza modernizării.....	p. 24
1.4.1. Modelul conducătorului înțelept.....	p. 24
1.4.2. Modelul contractului social.....	p. 26
1.4.3. Modelul temeiului pasional al organizării statale.....	p. 27
1.4.4. Modelul naționalist.....	p. 29
2. Paradigmele gândirii politice moderne.....	p. 30
2.1. Paradigma individualistă.....	p. 30
2.2. Paradigma particularistă.....	p. 33
2.3. Paradigma comunitaristă.....	p. 36
3. Modernizarea și viața politică.....	p. 39
3.1. Doctrinile politice.....	p. 39
3.2. Doctrina liberală.....	p. 43
3.2.1. Complexitatea determinării doctrinei liberale.....	p. 46
3.2.2. Actualitatea pozițiilor liberalismului față de ideea modernizării.....	p. 49
3.3. Dezvoltarea politică.....	p. 52
3.3.1. Normativismul.....	p. 57
3.3.2. Pozitivismul juridic.....	p. 58
Capitolul II. Modernizarea României	p. 61
1. Construcția modernității românești între anii 1800-1914.....	p. 61

1.1. Începuturile modernității economice românești.....	p. 62
1.2. Originile liberalismului românesc.....	p. 64
1.3. Liberalii sun Al. I. Cuza.....	p. 73
1.4. Liberalii între anii 1866-1868.....	p. 75
1.5. Constituția din 1866.....	p. 78
1.6. Constituirea Partidului Național Liberal.....	p. 84
1.7. Liberalii și Independența României.....	p. 86
1.8. Conceptul „prin noi înșine” și politica „faptului împlinit”.....	p. 88
1.9. Perioada liberalismului moderat.....	p. 92
1.10. Liberalismul reformist.....	p. 96
2. Modernizarea politică și sisteme de partide în România.....	p. 108
2.1. Modernizarea politică a societății românești.....	p. 108
2.2. Neoliberalismul.....	p. 126
2.3. Noua doctrină liberală.....	p. 130
Capitolul III. Constituția României din 1923.....	p. 133
1. Introducere.....	p. 133
2. Poziția și rolul partidelor politice la elaborarea Constituției din 1923.....	p. 135
3. Anteproiectul lui R. Boilă.....	p. 136
4. Constituția din 1923.....	p. 141
4.1. Principiile consfințite de Constituția din 1923.....	p. 145
4.2. Drepturi și libertăți consacrate.....	p. 150
4.3. Alte prevederi importante.....	p. 152
5. Constituția din 27 februarie 1938.....	p. 153
Capitolul IV. Dezbateri doctrinare actuale.....	p. 156
1. Conceptul de tradiție și liberalismul românesc.....	p. 156
2. România și modernizarea postcomunistă.....	p. 167
3. Dimensiunea politică a liberalismului românesc.....	p. 171
3.1. Etapa tranziției postcomuniste.....	p. 174
3.2. Soluțiile liberale pentru modernizarea vieții politice a României postcomuniste.....	p. 177
3.2.1. Dimensiunea economică a proiectului liberal.....	p. 178
3.2.2. Dimensiunea socială și culturală a platformei doctrinei liberale.....	p. 180
4. Liberalismul în societatea românească după anul 2000.....	p. 183

5. Liberalismul azi.....	p. 186
5.1. Partidul Național Liberal - partid liberal european.....	p. 187
5.2. Echilibrul social, individul și societatea.....	p. 189
5.3. Învățământul, cercetarea, cultura, tineretul și societatea civilă.....	p. 193
5.4. Sănătatea.....	p. 195
5.5. Administrația publică și justiția.....	p. 196
5.6. Economia și politica.....	p. 201
5.7. Etica liberală.....	p. 201
5.8. Obiective actuale ale liberalilor.....	p. 208
Concluzii.....	p. 213
Bibliografie.....	p. 228

Prezenta lucrare și-a propus tratarea modernizării țării în doctrina liberalismului românesc. Pentru realizarea analizei pe care ne-am propus-o s-a impus, în primul rând, prezentarea definițiilor care s-au dat, în literatura de specialitate conceptului de modernizare, dar și a dezbaterilor care s-au născut cu privire la teoria modernizării. Importanța temei alese reiese din faptul că, așa cum scria și Robert Corneiro, teoria modernizării se bazează pe ideea progresului uman¹, specifică epocilor modernă și contemporană. În literatura de specialitate s-au identificat trei sensuri care pot fi asociate conceptului de modernitate. Primul sens este unul general, fiind sinonim cu orice tip de progres social, dar și relativ, pentru că este aplicabil oricărei perioade istorice. Al doilea sens se încadrează conceptului de modernitate definit ca totalitate a transformărilor sociale, politice și culturale care au apărut în societatea occidentală încă din secolul al XVI-lea. Din acest punct de vedere, modernitatea implică o serie de trăsături: industrializare, urbanizare, raționalizare, birocratizare, ascendența capitalismului, individualism, etc., reprezentând procesul prin care o societate devine modernă. În acest sens, modernitatea și modernizarea se completează reciproc, prima definind o stare, iar a doua un proces. Cel de-al treilea sens al conceptului de modernitate are ca punct de pornire societățile subdezvoltate și descrie procesul prin care acestea ajung la același nivel cu cele dezvoltate sau moderne, cu care vor împărți același spațiu².

Originile modernizării au fost regăsite în Epoca Iluminismului, când s-a conturat ideea că progresul tehnologic va atribui umanității un control sporit asupra naturii. Printre primii care au legat în mod explicit dezvoltarea economică de schimbarea culturală a fost Antoine de Condorcet. Acesta a considerat că progresul tehnologic și dezvoltarea economică vor aduce inevitabil schimbări în valorile morale ale oamenilor³. Ideea progresului uman a avut un impact deosebit asupra filosofilor sociali, dar s-a opus noțiunii de „declin social”, potrivit căreia umanitatea se va îndrepta către o eră întunecată. Astfel de viziuni anti-moderne au fost conturate de Edmund Burke în lucrarea „Reflecții asupra Revoluției din Franța”⁴, dar și de Thomas R. Malthus care a dezvoltat o teorie a dezastrilor demografice care își găsesc ecoul în concepțiile contemporane despre riscurile ecologice și limitele creșterii⁵.

Statul modern este produsul unei civilizații unice. Acest produs se află încă într-un proces în curs de desfășurare în care se dă o bătălie între vechile și noile principii despre

---

¹ Robert Corneiro, *Evolutionism in Cultural Anthropology*, Westview Press, Boulder, 2003.

² P. Sztompka, *The Sociology of Social Change*, Blackwell Publishers, Oxford, 1994, p. 129.

³ Jean-Antoine Condorcet, Nicolas de Caritat, (1795), *Sketch for a Historical Picture of the Progress of Human Mind*, Hyperion Press, Westport, 1979.

⁴ E. Burke, (1790), *Reflections on the Revolution in France*, Oxford University Press, Oxford, 1999.

⁵ Ulrich Beck, *Risk Society*, Ed. Sage, Londra, 1992.

ordinea socială. Pentru a înțelege noul trebuie să vedem vechiul, trebuie să înțelegem care a fost vechea structură socială care, sub influența ideilor liberale, a dat încet naștere noului stat civic. Vechea structură nu a fost una primitivă, întrucât omul a trăit mereu în cadrul „societății” organizate sub diverse forme. Astăzi, în cea mai mare parte a lumii privite din punct de vedere istoric, se pot distinge două forme de organizare socială, care variază. Pe de o parte, se regăsesc micile „regate”, iar pe de altă parte, regăsim societățile maricare variază din punct de vedere al întinderii și al gradului de civilizație⁶.

Versiunile asupra teoriei modernizării s-au reînnoit după cel de-al Doilea Război Mondial, când superputerile capitalistă și comunistă au expus ideologii opuse privind liniile directe către modernitate⁷. Mai mult decât atât, s-a conturat opinia că orice versiune simplistă a teoriei modernizării este de scurtă durată. Acesta este motivul pentru care teoria modernizării trebuie mereu revizuită. La acest aspect se mai adaugă și faptul că, deși teoriile clasice despre modernizare, atât în Vest, cât și în Est, credeau că religia și tradițiile etnice vor apune, aceste presupuneri s-au dovedit neadevărate, Huntington fiind de părere că diferențele politice vor avea mereu baze culturale, reflectate în tradițiile religioase ale societății⁸.

Este foarte important să facem distincție între teoriile clasice sociologice referitoare la schimbarea socială și teoriile modernizării. Primele sunt cele care au încercat să înțeleagă procesul de transformare a societăților europene de la sfârșitul secolului al XIX-lea, iar celelalte au început să se contureze la jumătatea secolului al XX-lea. Deși tema principală a ambelor o reprezintă schimbarea, acestea se diferențiază prin punctul de pornire, prin categoriile utilizate ca reper al transformării și rolul acestora de model țintă⁹. În prezenta lucrare am considerat că se impune să amintim câteva dintre cele mai importante teorii ale modernizării, anume: *teoria smelseriană a diferențierii structurale* – care se concentrează pe efectele pe care dezvoltarea economică le-a avut asupra structurilor sociale¹⁰; *teoria lui T. Parsons* – care era de părere că modernizarea reprezintă trecerea de la viața socială caracterizată de particularism, la cea definită prin universalism¹¹; *teoria lui W.W. Rostow* – potrivit căreia societățile pot fi plasate în una sau alta din cele cinci categorii sau stadii de

---

⁶ L. T. Hobhouse, *Liberalism*, Oxford University Press, London, 2009, p. 4.

⁷ Vicky Randall, Robin Theobald, *Political Change and Underdevelopment*, 2nd edition, Duke University Press, Durham, 1998.

⁸ *Remaking of the World Order*, Simon and Schuster, New York, 1996.

⁹ Dan Chiribucă, *Tranziția postcomunistă și reconstrucția modernității în România*, Ed. Dacia, Eikon, Cluj-Napoca, 2004, pp. 49-52.

¹⁰ N. J. Smelser, *Mechanisms of an Adjustments to Change*, în T. Burns (edit.), *Industrial Man*, Penguin, Harmondsworth, 1969, pp. 43-68.

¹¹ Dan Chiribucă, op. cit., pp. 57-58.

dezvoltare economică pe care autorul le identifica la acea dată - societatea tradițională, pregătirea, depășirea barierelor spre dezvoltare, reinvestirea produsului național pe piețele internaționale și „consumul de masă”¹²; *teoria lui McClelland* - referitoare la intensitatea nevoilor de realizare care diferă de la o persoană la alta și care se completează cu nevoia acestora de a face bine și de a progresa din punct de vedere al eficienței și al rezultatelor¹³; și *teoria emancipativă a democrației* – potrivit căreia, nașterea valorilor de liberă exprimare este de natură să asigure forța socială care operează în favoarea democrației, ajutând la implementarea acesteia acolo unde ea nu există, dar și la consolidarea sa acolo unde aceasta există deja, îmbunătățind astfel eficiența instituțiilor democratice¹⁴.

Am considerat de cuviință că pentru a determina înțelesul acordat conceptului de modernizare de către doctrina liberală se impune și prezentarea modelelor care au stat la baza modernizării. În acest context, au fost identificate mai multe modele dintre care am amintit: *modelul conducătorului înțelept* – elaborat de Niccolo Machiavelli, a cărui operă stă, așa cum a remarcat și Viorel Cernica, la baza politicii și a teoriei politicii moderne. Semnificația principală a acestei opere în virtutea căreia se produce ruptura față de gândirea politică medievală este legată de ideea separației politicii de morală, a normativității diferite a celor două ipostaze ale existenței umane. În acest context, am remarcat faptul că gândirea politică modernă, de sorginte machiavelică, s-a structurat în jurul categoriei autorității, făcând din aceasta principala sa problemă și acceptând ca model disjunția excesivă dintre politică și morală, deschizând astfel o nouă linie de evoluție care, rupându-se de gândirea politică anterioară și-a propus să cerceteze fenomenul politic. Până la Machiavelli, Cetatea și Omul (Leo Strauss) au fost împreună socotite obiect al gândirii politice, însă prin opera acestuia, omul dispare, rămânând statul. Consecința acestei dispariții o constituie „aneantizarea” rostului „cetății ideale” fie gândită ca temei al oricărei cetăți (Palton), fie concepută ca idealizare pornind de la o cetate reală (Xenofon, Aristotel, Thoma de Aquino, Thomas Morus)¹⁵. Ne-am referit apoi la *modelul contractului social* care are la bază ideile lui H. Grotius. Reconstrucția politologică a lui H. Grotius se întemeiază pe ideea că omul este o ființă socială și rațională. În acest context, omul ca ființă socială trăiește în „comunități”, iar omul ca ființă rațională își formează forme de conviețuire „politice” întemeiate pe legi. Astfel,

---

¹² Ibidem, pp. 60-61.

¹³ D. McClelland, *The Impulse to Modernization*, în Myron Wiser (coord.), *Modernization, The Dynamics of Growth*, pp. 29-39.

¹⁴ Ronald Inglehart, Christian Welzel, op. cit., p. 299.

¹⁵ Viorel Cernica, *Cetatea sub blocada ideii, Schița fenomenologică a istoriei gândirii politice*, Institutul european, Iași, 2005, pp. 142-143.

configurarea naturii umane este determinată de socialitate și raționalitate. Juridic, această configurație poartă denumirea de „drept natural”. „Regula dreptei rațiuni, care servește și de regulă naturală, după potrivirea ei cu însăși natura rațională”¹⁶ constituie conținutul dreptului natural.

În al treilea rând, ne-am referit la *modelul temeiului pasional al organizării statale* la baza căruia stă ontologia socială a lui Thomas Hobbes, dominată de un discurs de tip politologic, care are ca obiect fenomenul politic – statul și cetățeanul – și întemeierea lui în natura umană. Th. Hobbes are în vedere normele prin care se instituie autoritatea statului - care nu poate fi gândită în afara relației sale cu drepturile și funcțiile cetățeanului. Autoritatea statului trebuie să fie absolută pentru ca aceasta să-și poată exercita funcția de păstrare a păcii în relațiile dintre oamenii care au renunțat la starea lor naturală, caracterizată prin război. Autoritatea, deși absolută, este instituită printr-un contract între oameni, adică ea răspunde unei nevoi umane, iar principalul scop al acesteia trebuie să fie tocmai satisfacerea nevoii umane: nevoia de pace, generată de teamă „față de moartea violentă”. Astfel, autoritatea se află sub normă, statul este suveranul, iar funcțiile suveranului sunt exercitate prin reprezentant, ale cărui acte sunt normate, iar nu întâmplătoare¹⁷. Democrația directă sau reprezentativă presupune că acțiunea corpului politic își are sursa în voința fiecăruia¹⁸. Th. Hobbes este unul dintre gânditorii care au așezat fundamentele gândirii politice moderne, opera acestuia fiind calificată de literatura de specialitate ca fiind una dintre „instanțele fundamentale ale gândirii politice de la începutul epocii moderne”¹⁹.

În fine, *modelul naționalist* al lui Baruch Spinoza, care s-a constituit pornind de la sistemul instituit de H. Grotius. Obiectul principal al filosofiei lui Baruch Spinoza îl reprezintă raționalitatea mediului uman, a cărui expresie este societatea. Temeiul organizării statale a oamenilor îl reprezintă rațiunea. De aici provine datoria cetățeanului de a respecta legea civilă. În literatura de specialitate s-a considerat că, din moment ce avem de-a face cu raționalitate și socialitate, atunci se poate dicuta și despre o filosofie politică care se bazează pe ideea posibilității condiției umane aflate în acord cu regulile rațiunii. Dintre problemele semnificative pentru istoria gândirii politice teoretizate de Spinoza amintim: natura umană, statul, libertatea; contractul social, dreptul civil privat și dreptatea; religia și statul²⁰.

---

¹⁶ Hugo Grotius, *Despre dreptul războiului și al păcii*, Ed. Științifică, București, 1968, p. 108.

¹⁷ Viorel Cernica, op. cit., p. 177.

¹⁸ Pierre Manent, *Istoria Intelectuală a Liberalismului*, Humanitas, București, 1992, pp. 51-52.

¹⁹ Viorel Cernica, op. cit., pp. 181-182.

²⁰ Pierre Manent, op. cit., pp. 191-192.

Ca o completare la aspectele prezentate mai sus, prezenta lucrare face referire și la paradigmele gândirii politice moderne. Acestea trebuie identificate în raport de felul în care sunt înțelese conceptele de „public” și „privat”. Pentru *paradigma individualistă* dominant este privatul, în sensul de viață și proprietate a individului. *Paradigma particularistă* nu privilegiază însă de nici unul dintre cei doi termeni: privatul – înțeles ca voință individuală – se află în echilibru cu publicul – înțeles ca voință generală. În fine, *paradigma universalistă* pune accentul pe publicul identificat cu universalul uman, - fiind înțeles diferit de gânditorii care sunt adepți ai acestei paradigme - universul uman apare ca umanitate la Kant; ca stat la Hegel, și ca voință de putere la Nietzsche²¹.

Referirile la doctrina liberală au fost făcute în cuprinsul ultimei părți a *capitolului I* din prezenta lucrare, context în care, am abordat aspecte legate de teoria politică²², de definirea ideologiei²³, dar și aspecte legate de complexitatea determinării doctrinei liberale și de actualitatea pozițiilor liberalismului față de ideea modernizării. În ceea ce privește *doctrina politică*, ne-am raliat opiniei exprimate de L.-P. Zăpârțan, potrivit căreia orice doctrină politică trebuie să se construiască ca o imagine teoretică asupra unei societăți, asupra structurilor sociale, politice, culturale și geopolitice care o definesc. Mai mult decât atât, orice doctrină trebuie să cuprindă o concepție despre identitatea societății respective și despre modalitățile de conservare și concretizare a acesteia în domeniile de activitate ale societății și să înglobeze un set de propoziții ideologice în care teoriile și concepțiile sunt subordonate promovării intereselor și idealurilor unui anumit grup social. Nu în ultimul rând, doctrina politică trebuie să conțină un set de propoziții prin care se prevăd căi practice și eficiente ale înfăptuirii proiectului său în societate²⁴.

Bazându-se pe faptul că fundamentul modernității este în esență liberal, V. Naumescu numește *doctrina liberală* „doctrina lumii moderne”. În plus, autorul amintește că liberalii se raportează la un set comun de valori și principii, la un nucleu minimal de înțelegere a vieții sociale, economice și politice²⁵. Autorul optează pentru abordarea esențialistă unificatoare a liberalismului, în detrimentul celei pluraliste, citând o serie de școli clasice și autori consacrați care afirmă că nu conținutul ideilor îi deosebește pe liberali de adepții altor doctrine politice moderne, ci stilul, modul și metoda de abordare specific liberal. Raportarea individuală față

---

²¹ Viorel Cernica, op. cit., p. 195.

²² L.-P. Zăpârțan, op. cit., 1994, pp. 10-11.

²³ D. L. Seiler, *Introduction à la Science politique*, Ed. U-L-B, Bruxelles, 1992.

²⁴ L.-P. Zăpârțan, op. cit., 1994, pp. 25-26.

²⁵ V. Naumescu, „Despre liberalism în România” – Realități, dileme, perspective, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2001, pp. 11-33.

de viață este rațională, bazată pe experimentare, pe investigare liberă, pe critică. Liberalismul este caracterizat de o prezență constantă în spațiul gândirii europene, lucru care explică etapele distincte pe care acesta le-a cunoscut în evoluția sa istorică. Tezele formulate în faza liberalismului clasic au rămas nucleul curentului liberal. În literatura de specialitate se reține că liberalismul clasic este produsul „frământărilor spirituale ale Europei Occidentale, ale tensiunilor lăuntrice care i-au marcat evoluția, aflate într-o strânsă legătură cu dinamismul social – politic - real, cu evoluția stărilor de fapt care au dus, pe fondul unei anumite continuități, la discontinuitatea pe care o înregistrează epoca modernă”²⁶.

În capitolul intitulat „*Modernizarea României*” am făcut referire strict la construirea modernității românești, însă ne-am raportat la o anumită perioadă istorică, cuprinsă între anii 1800-1914. Începuturile modernității românești au fost plasate de istoricii români la începutul secolului al XIX-lea, odată cu mișcarea condusă de Tudor Vladimirescu. Acest aspect are la bază „o ideologie a evoluției sincrone”, iar nu identificarea unor caracteristici definitorii ale modernității. În opinia exprimată de D. Chiribucă, din punct de vedere sociologic, pot fi identificate două modalități de circumscriere a intrării României în modernitate. În primul rând, este vorba despre începutul procesului de modernizare, în care întreaga atenție este îndreptată în direcția identificării factorilor care au provocat modernizarea, precum transformările economice survenite ulterior intrării României în circuitul economic european prin Tratatul de la Adrianopol și Convenția vamală cu Austria, dar și „importul ideologiei liberale”. În al doilea rând, este vorba despre stabilirea cadrului de referință la momentul apariției primelor instituții moderne²⁷.

Statul modern își are, așa cum am arătat, începuturile în ordinea autoritară și în protestul religios, politic, economic, social și etic față de această ordine, care a reprezentat începutul liberalismului. Deși liberalismul apare inițial ca o critică cu aspect negativ, care își propune dărâmarea obstacolelor care se situau în fața progresului uman. L. T. Hobhouse este de părere că statul modern presupune mult mai mult decât încorporarea elementelor liberale²⁸.

Problema originilor liberalismului în România a fost dezbătută în literatura de specialitate română, constatându-se că liberalismul a apărut în România ca urmare a dispariției feudalismului și a ascensiunii burgheziei. Din acest punct de vedere liberalismul este înfățișat în opoziție cu absolutismul care concepe conducerea societății în raport de interesele exclusive ale unei singure clase dominante – nobilii sau boierii. Reprimând orice

---

²⁶ Liviu-Petru Zăpârțan, op. cit., 1994, pp. 87-88.

²⁷ Dan Chiribucă, op. cit., pp. 73-74.

²⁸ L. T. Hobhouse, *Liberalism*, Oxford University Press, London, 2009, pp. 6-7.

spirit contestator, refuzând orice comunicare directă cu societatea și având la bază norme dogmatice, regimul politic absolutist se află în contradicție cu gândirea liberală „ancorată în realitatea social-economică” a unui popor. Apostol Stan este de părere că modelul liberal de gândire politică este indiscutabil în strânsă legătură cu „luminismul”²⁹. În acest context, se vorbește despre „luminare științifică și culturală, în grade diferite și în rândul a numeroși locuitori”. În ceea ce privește „luminarea prin cultură”, aceasta apare în primul rând la nivelul clasei politice conducătoare al nobilimii sau al boierimii. Aceasta permite o mai bună înțelegere a mecanismelor social-economice. Dar, condiția esențială pentru această „luminare prin cultură” o reprezintă dezvoltarea învățământului public și a culturii naționale. Prin intermediul culturii, clasele sociale înțeleg mai bine interesele individuale și imperativele generale de dezvoltare. Din acest punct de vedere, liberalismul este văzut ca fiind dependent de luminism, care în vederea impulsivării dezvoltării societății trebuie să însoțească mereu gândirea politică³⁰.

În timpul domniei lui A.I.Cuza, s-au distins două perioade ale liberalismului. În primul rând, în perioada regimului politic de sub Convenția din 1858, iar al doilea de după 1864, în timpul sistemului domniei lui Cuza – instituită pentru realizarea diverselor reforme. Spre sfârșitul domniei lui Cuza, datorită controlului asupra aspirațiilor politice liberale, liberalismul politic a fost în imposibilitate de a se afirma în mod deschis. Literatura de specialitate a identificat obiectivele liberalismului în timpul domniei lui Cuza, care se concretizau mai ales în restaurarea regimului politic bazat pe partide politice. Apostol Stan, în lucrarea dedicată acestei perioade istorice, a constatat faptul că evoluția liberalismului a înregistrat o stagnare în afirmarea lui în societate³¹.

Un aspect căruia i s-a acordat o atenție deosebită în cuprinsul capitolului al II-lea al prezentei lucrări l-a constituit elaborarea *Constituției din 1866* – ale cărei izvoare se regăsesc în tradiția legislativă din perioada Revoluției lui Tudor Vladimirescu, dar mai ales în programele de la 1848 ale căror idei au fost incluse în Proiectul de Constituție al Comisiei Centrale de la Focșani, dar și în realizările constituționale din timpul lui Al. I. Cuza³². Gh. Iacob reține că această Constituție corespundea necesităților de dezvoltare a României în

---

²⁹ Pierre Caunu, *La civilisation de l'Europe des Lumières*, Paris, 1971, p. 504.

³⁰ Apostol Stan, *Originile liberalismului*, în Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996, pp. 11-13.

³¹ Apostol Stan, *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență*, București, 1979, pp. 37 – 49.

³² Ioan C. Filitti, *Izvoarele Constituției de la 1866 (Originile democrației române)*, București, 1934; Angela Banciu, *Rolul Constituției de la 1923 în consolidarea unității naționale (Evoluția problemei constituționale în România interbelică)*, București, 1988.

drumul spre modernizare³³. În cuprinsul aceia se regăsesc prevederi referitoare la: teritoriul român; drepturile românilor; puterile statului; finanțe; armată; revizuirea constituției; dispoziții generale, tranzitorii și suplimentare. Aceasta consacră o serie de principii precum: principiul suveranității naționale, principiul monarhiei ereditare, principiul inviolabilității și neresponsabilității monarhului, principiul guvernării reprezentative, principiul separației puterilor în stat, principiul responsabilității miniștrilor, etc.; și garanta: egalitatea înaintea legilor, deplina libertate a conștiinței, a presei, a învățământului, a întrunirilor, inviolabilitatea domiciliului și a persoanei, dreptul de asociere; se interzicea reintroducerea pedepsei cu moartea, a cenzurii, a privilegiilor și monopolurilor de clasă, etc.

Alte puncte esențiale le-au reprezentat constituirea Partidului Național Liberal, conceptul „prin noi înșine” și politica „faptului împlinit”, dar și referirile la eforturile depuse de liberali pentru câștigarea independenței României, la perioada liberalismului moderat și reformist. Conceptul „prin noi înșine” a fost sintetizat de I.C. Brătianu după războiul de independență, raportat la necesitățile economice ale țării și a constituit „axul întregii politici desfășurate de partid în timpul existenței sale”. În opinia lui I. G. Duca, conceptul reprezintă „nemărginita încredere a partidului național liberal în puterile de viață ale poporului român”, semnificație care, în practică, s-a realizat prin promovarea unei politici menite să contribuie la dezvoltarea economică a țării. Acest concept se referea la toate sectoarele de activitate, deci și la politica externă și presupunea, printre altele, adoptarea de structuri economice în vederea modernizării României. Prin intermediul aplicării „conceptului prin noi înșine” s-a realizat dezvoltarea micii proprietăți țărănești, iar din 1881, alături de legea care prevedea împroprietărirea țăranilor, un sistem de vânzare a pământului de muncă, aflat în posesia statului³⁴. În literatura de specialitate privind istoria modernă a României, referitoare la perioada cuprinsă între Marea Unire și Independență, se vorbește și despre *politica „faptului împlinit”*³⁵. În acest sens, trebuie reținută opinia exprimată de Cavour care afirma că: „Unirea Principatelor și consultarea votului poporului este începutul unei noi ere în sistemul politic al Europei”³⁶. Pe de altă parte pot fi regăsite și opinii exprimate în sensul că politica „faptului împlinit” este o exagerare sau o speculație a istoricilor. În acest sens, C. Rădulescu-Motru aprecia că „Adevărul adevărat este cu totul altul. Autoritatea faptului îndeplinit în anul 1866

---

³³ Gh. Iacob, op. cit., p. 224.

³⁴ Mircea Iosa, Conceptul „prin noi înșine”, în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996, pp. 207 -211.

³⁵ Leonid Boicu, Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856-1859), Iași, 1978; Dan Berindei, Epoca Unirii, București, 1979; Gh. Cliveti, România și Puterile Garante. 1856-1878, Iași, 1988; Gh. Platon, Istoria modernă a României, București, 1985.

³⁶ Dan Berindei, Epoca Unirii, București, 1979, p. 95.

vine de la împrejurarea că cei ce ar fi putut împiedica faptul n-au voit-o sau n-au putut-o face. Așa este totdeauna cazul faptului împlinit în istorie, ca și în viața omenească în general. Aceea ce se voiește și nu se împiedică, se împlinește”³⁷.

Liberalismul necesită o gândire robustă cu deschidere față de indivizi și grupurile care îi conduc și care trebuie să se bucure de legitimitatea celor dintâi. Acest aspect este formula sub formă de principiu al libertății de exprimare. Acest principiu înseamnă crearea unui spațiu sigur în care indivizii și grupurile să își trăiască viața și în care este nevoie de instituții publice³⁸. Așa cum se arată și în literatura de specialitate, elementele principale ale liberalismului sunt: libertatea civilă, libertatea fiscală, libertatea personală, libertatea socială și economică, libertatea domestică, libertatea locală, rasială, națională și internațională, libertatea politică și suveranitatea populară³⁹. Înfăptuirea Marii Uniri a pus Partidul Național Liberal în fața necesității de a-și adapta doctrina la noile condiții de viață ale societății românești. Definind, în 1923, doctrina liberală, I. Gh. Duca arăta că aceasta se sprijină pe patru piloni: ordine, democrație, naționalism și armonie socială. În ceea ce privește conceptul de naționalism, acesta era definit ca „progresul (...) întemeiat pe dezvoltarea forțelor naționale”. Gh. Iacob a concluzionat că PNL a fost apropiat necesităților reale ale societății, având un rol determinant în stabilirea strategiei de dezvoltare a țării., spre deosebire de conservatori care, deși erau de acord cu modernizarea, au urmărit realizarea acesteia în conformitate cu propria concepție asupra evoluției societății. În considerarea acestui aspect, pentru liberali, conservatorii au reprezentat un partid „de control pregătit la nevoie” să guverneze țara⁴⁰.

În literatura de specialitate română s-a considerat că din anumite puncte de vedere doctrina liberală este asemănătoare cu cea conservatoare. Elementele care au dus la această concluzie se concretizează în: promovarea naționalismului, a constituționalismului și a pluralismului. Deși conservatorismul conține o doză de liberalism, cele trei aspecte menționate sunt folosite de liberali pentru transformarea întregii societăți prin dezvoltarea economică și politică, în vreme ce conservatorii le folosesc pentru populația instruită și înstărită. Trebuie deci subliniat că scopul principal al doctrinei liberale, spre deosebire de cea conservatoare, a fost aceea de deschidere politică spre întreaga populație. Din acest motiv,

---

³⁷ C. Rădulescu-Motru, Regele Carol I și Destinul României – Discurs ținut la Academia Română, 26 mai 1939 - , în Din viața Regelui Carol I. Mărturii, București, 1939, p. 273.

³⁸ William A. Galston, Liberal Pluralism, The implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice, Cambridge University Press, Cambridge, (2002) 2004, p. 3.

³⁹ L. T. Hobhouse, op. cit., pp. 8-14.

⁴⁰ Gh. Iacob, op. cit., pp. 239, 242

liberalismul s-a confruntat cu conservatorismul, mai ales între anii de domnie a lui Cuza. Punctul principal al acestei confruntări l-a constituit concepția asupra reformei sociale care, în viziunea liberalilor, presupunea multiple schimbări structurale, ce țineau în special de proprietatea funciară și relațiile agrare⁴¹.

Liberalismul clasic se referă la eliberarea spiritului și a minții astfel încât să avem de-a face cu interpretări rezonabile a faptelor, iar nu cu obediența față de autoritate. Pentru acest considerent, literatura de specialitate este de părere că liberalismul clasic a fost produsul Iluminismului⁴². Liberalismul clasic s-a născut ca o ideologie a secolelor al XVII-lea și al XVIII-lea, ideologie care se referea la drepturile individului de a se angaja în sfera comportamentului liber de controlul guvernamental sau al autorităților religioase. În *Leviathan* (1651), Th. Hobbes vorbea despre tirania autorității centrale față de individ, în vreme ce în *Wealth of Nations (Bogăția Națiunilor)*, A. Smith asigura o viziune pozitivă asupra urmării interesului propriu al individului în cadrul operațiunilor economice definite de reguli statale minime. Deși acesta din urmă a văzut dificultățile puse de *liberalismul individual* pentru menținerea unității sociale, așa cum se arată în lucrarea *A Theory of Moral Sentiments (Teoria sentimentelor morale)*, autorul vedea interesul liberalismului pentru producerea „celui mai mare bine pentru cei mai mulți”⁴³. Astfel, liberalismul a reprezentat o emancipare a iluminismului față de tirania monarhiei mercantiliste și față de aristocrație. Această concepție clasică asupra liberalismului este însă diferită de înțelesul acordat astăzi termenului de „liberal”⁴⁴, care a mai primit și denumirea de „perspectivă neoliberală”, care la rândul său a fost etichetată „neocon” (sau „neoconservatoare”)⁴⁵.

În opinia exprimată de Valentin Naumescu se poate vorbi despre o veritabilă doctrină a lumii moderne, cu atât mai mult cu cât, fundamentele modernității sunt de factură liberală. Autorul este de părere că trecând de „variantele” liberalismului, „soluția este ca toți liberalii să se raporteze la un set comun de valori și principii, la un nucleu minimal de înțelegere a politicii, economiei și vieții sociale”. În demersul său, autorul indentifică două tentative majore de definire a liberalismului: viziunea esențialistă sau minimalistă – care caută punctul

---

⁴¹ Apostol Stan, *Liberalii sub domnia lui Al. I. Cuza*, în Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996, pp. 77 – 79.

⁴² Hume, David. *An Enquiry Concerning Human Understanding*, Oxford University Press, New York, 2000.

⁴³ A. Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, Cambridge University Press, New York, 2002.

⁴⁴ G. Gutting, *Pragmatic Liberalism and the Critique of Modernity*, Cambridge Univ. Press, New York, 1999.

⁴⁵ Albert Hunter, Carl Milofsky, *Pragmatic Liberalism, Constructing a Civil Society*, Palgrave MacMillan, New York, 2007, pp. xi-xii.

comun al exprimărilor liberale și viziunea pluralistă – care a identificat o veritabilă „familie de liberalisme”, de teorii și școli apreciate ca fiind liberale⁴⁶.

Un capitol distinct a fost consacrat *Constituției României din 1923*. În strânsă legătură cu aceasta s-au conturat rolul partidelor politice la elaborarea acesteia, anteproiectul constituțional al lui Romul Boilă, dar mai ales principiile, drepturile și libertățile consacrate în cadrul acesteia. Astfel, au existat trei idei de bază ce au fost comune tuturor grupărilor politice și anume: ideea națională, ideea evoluției democratice și ideea monarhiei constituționale. Necesitatea reajustării orientărilor și direcțiilor strategice, în funcție de noile obiective impuse de transformările sociale, economice și culturale, au determinat unele partide și personalități politice să elaboreze anteproiecte de constituție. Astfel, Constituția din 1923 a beneficiat de patru anteproiecte. Anteproiectul PNL, întocmit de cercul de studii al partidului și publicat de D. R. Ioanițescu, încorporează ideile de bază ale doctrinei neoliberele și ale programului liberal. La discutarea acestui anteproiect o contribuție importantă a avut-o V. Brătianu⁴⁷. De asemenea, anteproiectul elaborat de Romul Boilă, apărut la Cluj, în vara anului 1921, a reprezentat tot un punct de vedere al PNL, întrucât acesta a avut un proiect propriu de constituție, considerând hotărârea votată la Alba-Iulia ca model de organizare a statului român. Acest anteproiect se remarcă prin relevarea importanței și semnificației Hotărârii de la Alba-Iulia, dar și prin încercarea de includere în conținutul său a prevederilor democratice privind rezolvarea problemei minorităților. Exprimând interesele burgheziei transilvănene, anteproiectul lui R. Boilă nu includea principiul naționalizării subsolului, accentuând necesitatea menținerii dreptului de proprietate și combătând deschis „concepția comunistă a proprietății”⁴⁸.

Constituția din 1923 a menținut principiile generale ale Constituției din 1866 și a reprodus în cea mai mare parte textul acesteia. Neoficial s-a optat pentru soluția revizuirii vechii constituții, dar oficial s-a spus că este vorba despre o nouă lege fundamentală. Mai mult decât atât, spre deosebire de vechile revizui, când se publicau în Monitorul Oficial doar textele revizuite, de această dată s-a publicat întreaga Constituție ca un text integral nou. „Formal era o Constituție nouă; în fond, era Constituția veche amplu revizuită”. În ciuda

---

⁴⁶ Valentin Naumescu, op. cit., 2001, p. 11.

⁴⁷ Angela Banciu, op. cit., pp. 52, 55.

⁴⁸ Ibidem, pp. 56-57.

faptului că a fost contestată în timpul adoptării, Constituția din 29 martie 1923 a fost în cele din urmă acceptată în mod unanim, fiind aplicată de toți factorii politici⁴⁹.

Constituția din 1923 s-a impus datorită forței evidente a liberalilor care în demersul lor erau sprijiniți de rege, dar și pentru că, prin majoritatea principiilor și prevederilor incluse, ea a servit interesele burgheziei românești, integrând ideea progresului social și a unității naționale într-o concepție integrată, concepție preluată și însușită de aproape toate partidele care s-au succedat la conducerea țării în perioada interbelică. Aceasta a consacrat dominația în stat și în societate a clasei burgheze, oferind cadrul juridic fundamental pentru evoluția și consolidarea puterii acestei clase în toată perioada interbelică. Majoritatea prevederilor constituționale referitoare la organizarea social-politică, la drepturile și libertățile cetățenești, precum și la formarea și funcționarea organelor statului, administrației și justiției, proclamau fără echivoc dominația clasei burgheze. Constituția a lărgit sensibil cadrul emancipării și participării cetățenilor la viața publică. În același timp, ea conținea o serie de discrepanțe între lege și realitate, între principii și realitatea aplicării lor, între „recunoașterea” și garantarea lor, deschizând calea desconsiderării lor în procesul evoluției societății românești interbelice⁵⁰. Mai trebuie să amintim că, așa cum afirmă și Ioan Scurtu, Constituția din 1923 este reflexia stadiului de dezvoltare a societății românești⁵¹.

Ultimul capitol al lucrării cuprinde referiri la *dezbaterele doctrine actuale*, context în care am analizat conceptul de tradiție și liberalismul românesc în perioada postcomunistă și până în prezent. Prăbușirea comunismului în România, în decembrie 1989, urmată în scurt timp de dispariția subită a tuturor structurilor de putere ale regimului comunist nu a reprezentat decât de o manieră falsă sfârșitul comunismului și începutul perioadei de tranziție. Reforma instituțională în România a început astfel schimbarea denumirilor instituțiilor și a uniformelor, și a rămas pentru multă vreme la nivelul simbolisticii. Prin urmare, pe acest fundament ipocrit, s-a început construirea spectrului politic românesc. În capcanele acestui joc au căzut oamenii simpli care păstrau frustrările provocate de dispariția egalitarismului socialist. Așa s-a făcut că în campania electorală din primăvara anului 1990 putem vedea clar „primitivismul democratic” și „uriașele antipatii acumulate în societate în numai câteva luni de pluralism politic”. Neobișnuiți cu diversitatea opțiunilor, oamenii au mers la vot mânați de ideea că partidele politice aflate în opoziție nu erau altceva decât „dușmani ai liniștii națiunii”.

---

⁴⁹ Eleodor Focșeneanu, *Istoria Constituțională a României (1859-1991)*, Ediția a II-a revăzută, Ed. Humanitas, București, (1992) 1998, p. 60.

⁵⁰ *Ibidem*, pp. 75-77.

⁵¹ Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926-1947)*. Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983, pp. 24-25.

Împărțirea societății în două blocuri politice și culturale rivale: muncitorii de la periferie și elitele intelectuale, a marcat profund, și pe termen lung, tranziția postcomunistă a României⁵², care adesea pare că se desfășoară și astăzi, la 21 de ani de la căderea comunismului. Consolidarea Partidului Național Liberal a început abia în 1995, după întocmirea cererii de revenire în Convenția Democrată și odată cu formarea alianței cu un partid parlamentar din cadrul CDR, Partidul Alianței Civice condus de senatorul Nicolae Manolescu, alianță care a funcționat o anumită perioadă de timp sub denumirea de ACL (Alianța Civic-Liberală). În contextul anului electoral 1996, conducerea centrală a Partidului Național Liberal a ales victoria în alegeri a CDR, aspect care i-a propulsat pe liberalidin partid extraparlamentar în partid de guvernământ. Aceasta s-a întâmplat în contextul în care cele două formațiuni de orientare liberală mai mici (PAC și PL) nu au trecut de pragul de 3% necesar pentru intrarea în Parlament. Se pare că acest eșec al celor două formațiuni, dar și reușita Partidului Național Liberal au reprezentat ingredientul necesar reunificării Partidului Național Liberal⁵³.

Alături de prezentarea etapelor tranziției postcomuniste, au fost prezentate și obiectivele Partidului Național Liberal impuse după anul 2000, dar mai ales principiile pe baza cărora acesta se realizează atât partidului liberal european, cât și cerințelor impuse de noile condiții sociale, a căror îndeplinire este absolut necesară pentru a putea vorbi despre România – ca stat modern și democratic. Înscriindu-se în cerințele liberalismului european referitoare la faptul că „Libertatea trebuie definită în raport cu omul ca individ, nu cu grupuri sociale tratate distinct de indivizii care le alcătuiesc”⁵⁴, domeniile în care Partidul Național Liberal și-a propus să aducă schimbări esențiale sunt: învățământul, cercetarea, cultura, tineretul, societatea civilă, sănătatea, administrația publică și justiția, economia și politică. În viziunea Partidului Național Liberal, libertatea este mai mult decât o valoare, ea reprezintă o condiție care face posibilă afirmarea valorilor. Etica liberală conține anumite valori esențiale din punct de vedere economic și politic, precum: toleranța, dialogul, încrederea, contractul și proprietatea⁵⁵.

În cadrul Congresului Extraordinar din 5 martie 2010, Partidul Național Liberal și-a stabilit obiectivele sale politice pentru viitor. Acestea se concretizează în promovarea

---

⁵² Valentin Naumescu, op. cit., 2001, pp. 50-55.

⁵³ Ibidem, pp. 64-69.

⁵⁴ Elena Filip, Liberalism și dezvoltare. Principii pentru o educație liberală, Lumen, Iași, 2009, p. 43.

⁵⁵ Ludwig von Mises, Liberalism in the Classical Tradition, third edition, tradusă de Ralph Raico, Cobden Press, San Francisco, 2002; Rich de Vos, Capitalismul generos, Ed. Almatea, București, 2001; Elena Filip, op. cit.; Alexandru Florian, Fundamentele doctrinelor politice, Ed. Universitară, București, 1998; Friedrich Hayek, Dreptatea socială ca atavism, în Adrian-Paul Iliescu (coord.), Filosofia socială a lui Friedrich Hayek, Polirom, Iași, 2001.

valorilor și a intereselor naționale, a pluralismul politic și a consolidării sistemului democratic și al securității naționale, al apărării drepturilor omului și ale familiei, a protecției, garantării, consolidării și extinderii proprietății private, a schimbului de valori economice și culturale, și a accesului liber și egal la educație. În cadrul acestui Congres Partidul Național Liberal s-a declarat ca fiind partid liberal, membru al Partidului Liberal, Democrat și Reformator European și al Internaționalei Liberale. Este însă de remarcat că spre deosebire de atitudinea de negare a tradițiilor sale, manifestată după 1989 și până în 2010, cu ocazia Congresului Extraordinar, Partidul Național Liberal își asumă istoria și tradiția sa, reprezentarea ideilor și valorilor liberale, civice și ale dreptei democratice românești. Pe acest fond și în conformitate cu Programul său politic, Partidul Național Liberal își propune diverse obiective pentru perioada de după 2010, conform principiului tradițional „Prin noi înșine”, precum și în conformitate cu valorile democrației liberale și ale capitalismului⁵⁶.

Statul liberal este un stat democratic. În viziunea liberalilor, democrația reprezintă caracteristica ce face posibilă adaptarea guvernului la cerințele guvernaților⁵⁷. Referirile la democrație sunt relevante pentru statele care apelează la alegerea unui model de democrație liberală. În ceea ce privește relevanța democrației liberale, fie în general, fie din motive de dezvoltare economică, Sylvia Chan este de părere că trebuie avute în vedere chestiuni referitoare la fezabilitatea acesteia. În acest context, se face referire la faimosul „sfârșit al istoriei” preconizat de Fr. Fukuyama care se referă la faptul că triumful democrației liberale s-a fondat pe colaps-ul blocului sovietic care a confirmat că democrația liberală este unicul model de bine și de guvernare efectivă a lumii moderne⁵⁸. Se face referire astfel la un punct de vedere care se bucura de popularitate între anii 1950-1960, referitor la faptul că societățile democratice non-liberale, nedezvoltate din punct de vedere politic, aveau nevoie de „modernizare politică” prin aplicarea modelului „democrației liberale” – model pe care se bazează și conceptul de „guvernanță bună”. Între adepții frazei „toate lucrurile bune vin împreună” există și unii care se referă constant la necesitatea democrației liberale, în vreme ce alții o văd ca o „veritabilă achiziție”⁵⁹.

Determinând fundamentele teoretice ale democrației liberale C.B. Macpherson consideră că nucleul lor este constituit de concepția și practicile menite să o materializeze

---

⁵⁶ Statului Partidului Național Liberal aprobat la Congresul Extraordinar din 5 martie 2010, Capitolul II, art. 6.

⁵⁷ Ludwig von Mises, *Liberalism in the Classical Tradition*, third edition, tradusă de Ralph Raico, Cobden Press, San Francisco, 2002, p. 42.

⁵⁸ Francis Fukuyama, *The End of History and the Last Man*, Penguin, London, 1993.

⁵⁹ Sylvia Chan, *Liberalism, Democracy and Development*, Cambridge University Press, Cambridge, (2002) 2004, pp. 22-23.

privind rolul individului în societate, în raporturile cu aceasta. Acest individualism a fost elaborat în secolul al XVII-lea ca o replică la tradiția creștină a legii naturale, pentru a afirma credința în libertatea omului și în progresul condiției lui care vor da ulterior întreaga substanță a liberalismului. „Respingând conceptele tradiționale de societate, justiție și lege naturală, Hobbes va formula teoria sa despre drepturile și obligațiile politice tocmai pe interesul și viața indivizilor bazată pe egalitatea morală a tuturor oamenilor sau cum vor susține puritanii în teoria lor, pe centralitatea omului în politică, și așa cum va susține și J. Locke”⁶⁰. Iar utilitarismul pe care îl va teoretiza mai târziu J. Bentham va fi o reafirmare a principiilor individualiste elaborate mai ales de către Hobbes.

Chiar dacă, mai târziu, acestui individualism i se va adăuga ideea valorii morale a comunității și apoi a pluralismului actual, substanța lui este dată de ideea că individul, prin natura lui, este proprietar al capacităților proprii și deci, liber să se angajeze în raporturi de schimb cu ceilalți proprietari. În aceste condiții – scrie Macpherson – societatea politică nu este decât un artificiu destinat să protejeze această proprietate și să mențină ordinea în raporturile de schimb⁶¹. Succesul democrației depinde, în mare măsură, de felul în care alăgătorii se folosesc de oportunitatea de a alege. Exercițiul guvernării populare reprezintă, în sine, un mijloc de educare a populației. Guvernarea trebuie să afecteze și să fie afectată de relațiile acesteia cu toți cei guvernați. Pentru buna sa adaptare, aceasta trebuie să aibă în vedere toate clasele sociale ale populației, în caz contrar neputându-se vorbi decât despre o guvernare neuniformă. Democrația vine odată cu procesul internaționalizării, în cadrul relațiilor multilaterale⁶².

Viitorul democrației este în strânsă legătură cu progresul general al civilizației. Caracterul organic al societății este unul ideal. Progresul politic nu poate fi menținut fără un progres al tuturor părților. Națiunea ca întreg nu poate fi într-o liberă atâta timp cât se teme de o altă națiune. Problema socială trebuie văzută deci ca întreg. Această problemă este una dintre slăbiciunile mișcărilor moderne de reformă. Spiritul specialismului a invadat activitatea politică și socială, iar omul își consacră întreaga energie unei anumite cauze, „de o manieră aproape cinică în raport cu alte cauze”⁶³.

---

⁶⁰ C. B. Macpherson, *La théorie politique de l'individualisme possessif de Hobbes à Locke*, Ed. Gallimard, 2004, p. 16.

⁶¹ *Ibidem*, p. 19.

⁶² L. T. Hobhouse, *op. cit.*, pp. 60-61.

⁶³ *Ibidem*, pp. 63-64.

BIBLIOGRAFIE

1. Almond, G., Powell, G., Comparative Politics, A Developmental Approach, Little, Brown & Co., Boston, 1966.
2. Almond, G.A., Verba, S., Cultura civică, Ed. Du Style, 1996.
3. Angelescu, N. C., Renta solului, Enciclopedia României, vol. IV, 1943.
4. Apter, D., Introduction to Political Analysis, Winthrop Publishers, Inc., Cambridge, 1977.
5. Argetoianu, C., Descentralizarea administrativă și regionalismul, în RDP, 1926, nr. 1.
6. Aricescu, C. D., Scrieri alese, ed. Dan Simionescu și Petre Costinescu, București, 1982.
7. Ashcraft, Richard, Political Theory and the Problem of Ideology, în The Journal of Politics, Univ. of Florida, vol. 42, august, 1980.
8. Badie, B., Le Développement politique, Ed. Economica, 2e édition, Paris, 1980.
9. Ball, Terence, Dagger, Richard, Ideologii politice și idealul democratic, ed. a II-a, Polirom, 2000.
10. Banciu, Angela, Rolul Constituției din 1923 în consolidarea unității naționale (Evoluția problemei constituționale în România interbelică), Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
11. Barnovschi, D. V., Originile democrației române: „Cărvunarii”. Constituția Moldovei de la 1822, Iași, 1922, în Apostol Stan, Originile liberalismului, în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
12. Barro, J. Robert, Determinants of Economic Growth: A Cross-Country Empirical Study, MIT Press, Cambridge, 1997.
13. Barzun, Jacques, The Theory of democracy, Society, 2613, Transactions Publishers, 1989.
14. Beck, Ulrich, Risk Society, Ed. Sage, Londra, 1992.
15. Bedeschi, Giuseppe, Storia del pensiero liberale, Editori Laterza, Bari, 1992.
16. Bedeschi, G., Storia del pensiero liberale, Laterza, 1990.
17. Berindei, Dan, Epoca Unirii, București, 1979.
18. Berindei, Dan, Gavrilă, Irina, Mutații în sânul clasei dominante din Țara Românească în perioada de destrămare a orânduirii feudale, în Revista de Istorie, tom. 34, nr.11, 1981.

19. Berindei, Dan, *Revoluția română din 1821*, București, 1991.
20. Berki, R. N., *The History of Political Thought: A Short Introduction*, Rowman & Littlefield, Totowa, New Jersey, 1977.
21. Bernstein, J. W., *The Birth of Plenty*, McGraw Hill, New York, 2004.
22. Black, Cyril, *The Dynamics of Modernization. A Study in Comparative History*, Harper and Row, London, 1966.
23. Bobbio, Norberto, *Liberalismo*, în: *Dizionario di filosofia*, Edizioni di Comunità, Milano, 1957.
24. Bobbio, N., *Il futuro della democrazia*, Einaudi, 1991.
25. Bocșan, Nicolae, *Liberalismul timpuriu în mișcarea națională din Banat*, în vol. *Statul, societate, națiune*, Cluj-Napoca, 1982.
26. Bodea, Cornelia, *Lupta românilor pentru unitatea națională 1834-1849*, București, 1867.
27. Boicu, Leonid, *Diplomația europeană și triumful cauzei române (1856-1859)*, Iași, 1978.
28. Boilă, Romul, *Principiile Constituției noi, în Constituția din 1923 în dezbaterile contemporanilor*, Ed. Humanitas, București, 1990.
29. Borella, F., *Les partis politiques en Europe*, Ed. Seuil, Paris, 1984.
30. Boudon, R., Bourricaud, F., *Dictionnaire critique de la sociologie*, Presses Universitaires de France, Paris, 1990.
31. Bradshaw, W. York, Wallace, Michael, *Global inequalities*, Pine Forge, Thousand Oaks, 1996.
32. Brătianu, I. C., *Acte și cuvântări, VIII*, București, 1939.
33. Brătianu, Vintilă, *Nevoile statului modern și Constituția României Mari*, în *Noua Constituție a României (23 de Prelegeri publice organizate de Institutul Social-Român)*, Cultura Națională, București, f.a..
34. Bucur, Maria, Eugenie și modernizare în România interbelică, Ed. Polirom, Iași, 2005.
35. Burdeau, G., *Le libéralisme*, Ed. Seuil, Paris, 1991.
36. Burke, E., (1790), *Reflections on the Revolution in France*, Oxford University Press, Oxford, 1999.
37. Cardoso, F. H., Faletto, E., *Dependență și dezvoltare în America Latină*, Ed. Univers, București, 2000.
38. Caunu, Pierre, *La civilisation de l'Europe des Lumières*, Paris, 1971.

39. Căzan, Ileana, *Societatea Românească văzută de occidentali: între modernitate și tradiție (1800-1829)*, în Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan (coord.), *Schimbare și devenire în Istoria României*, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2008.
40. Cernica, Viorel, *Cetatea sub blocada ideii, Schița fenomenologică a istoriei gândirii politice*, Institutul european, Iași, 2005.
41. Chan, Sylvia, *Liberalism, Democracy and Development*, Cambridge University Press, Cambridge, (2002) 2004.
42. Châtelet, F., Pisier-Kouchner, E., *Les conceptions politiques du XX-e siècle*, P.U.F., Paris, 1981.
43. Chiribucă, Dan, *Tranziția postcomunistă și reconstrucția modernității în România*, Ed. Dacia, Eikon, Cluj-Napoca, 2004.
44. Cliveti, Gh., *România și Puterile Garante. 1856-1878*, Iași, 1988.
45. Condorcet, Jean-Antoine, Nicolas de Caritat, (1795), *Sketch for a Historical Picture of the Progress of Human Mind*, Hyperion Press, Westport, 1979.
46. Constantiniu, Florin, *Relațiile agrare din Țara Românească în secolul al XVIII-lea*, București, 1972.
47. Cornea, Paul, *Originile romantismului românesc*, București, 1972.
48. Corneiro, Robert, *Evolutionism in Cultural Anthropology*, Westview Press, Boulder, 2003.
49. Cutright, Philipps, *National political Development, Its Measurement and Social Correlates*, în vol. *Politics and Social life*, (ed.) N. Polsby, R. Dentler, P. Smith, Houghton Mifflin Company, Boston.
50. Dahl, Robert. A., *La democrazia e i suoi critici*, Bompiani, 1991.
51. Deflem, Mathieu, *Habermas Modernity and Law*, Sage Publications, London 2002.
52. Dostaler, Gilles, *Le libéralisme de Hayek*, Edition la Decouverte & Syros, Paris, 2001.
53. Drăganu, Tudor, *Începuturile și dezvoltarea regimului parlamentar până în 1916*, Cluj, 1991.
54. Drăghicescu, Dumitru, *Partidele politice și clasele sociale*, Tipografia Reforma Socială, București, 1922.
55. Duca, I. G., *Doctrina liberală*, în *Doctrinile partidelor politice (19 prelegeri publice organizate de Institutul Social – Român)*, Cultura Națională, București, 1922-1923.
56. Dussel, Enrique, *Fundamentación de la etice y filosofia de la liberación*, Mexico, Siglo, XXI, 1992.

57. Duțu, Al., L'image de la France dans les Pays Roumains pendant les campagnes napoléoniennes et le Congrès de Vienne, în *Nouvelles Etudes d'Histoire*, vol. III, București, 1965.
58. Egyed, Péter, *Libertatea în filosofie*, Ed. Grinta, Cluj - Napoca, 2008.
59. Egyed., *Liberalismul ca filozofie politică în: Libertatea în filozofie* Ed. Grinta, 2008.
60. Eliade, Pompiliu, *Influența franceză asupra spiritului public în România*, București, 1982.
61. Eliade, P., *La Roumanie au XIX-e siècle, II*, Paris, 1914, pp. 188-189, în *Apostol Stan*, *Originile liberalismului*, în *Apostol Stan*, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
62. Engerman, David C., *Staging Growth: Modernization, Development and the Global Cold War*, University of Massachusetts Press, 2003.
63. Estes, J. Richard, "Trends in World Social Development, 1970-1995: Development Challenges for a new Century", *Journal of Developing Societies*, nr. 14, 1998.
64. Eyal, Szeleny, Townsley, *Capitalism fără capitaliști*, 2001.
65. Featherstone, Mike, Lash, Scott, Robertson, Roland, *Global Modernities*, Sage Publications, Londra, 1992.
66. Fiedman, Milton, *Confronting Ideas, The American Enterprise*, nr. 69, 1990.
67. Filip, Elena, *Liberalism și dezvoltare. Principii pentru o educație liberală*, Lumen, Iași, 2009.
68. Filitti, Ioan C., *Izvoarele Constituției de la 1866 (Originile democrației române)*, București, 1934.
69. Firebaugh, Glenn, "Growth Effects of Foreign and Domestic Investment", *American Journal of Sociology*, nr. 98, 1992.
70. F., Alexandru, *Fundamentele doctrinelor politice*, Ed. Universitară, București, 1998.
71. Focșeneanu, Eleodor, *Istoria Constituțională a României (1859-1991)*, Ediția a II-a revăzută, Ed. Humanitas, București, (1992) 1998.
72. Freidson, E., *Professional Powers: A study in the institutionalization of formal knowledge*, University of Chicago Press, Chicago, 1986.
73. Fukuyama, Francis, *Trust: Social Virtues and the creation of Prosperity*, Free Press, New York, 1995.
74. Fukuyama, Francis, *Sfârșitul istoriei?*, Ed. Vreamea, București, 1994.
75. Galston, William A., *Liberal Pluralism, The implications of Value Pluralism for Political Theory and Practice*, Cambridge University Press, Cambridge, (2002) 2004.

76. Gastil, Raymond D., What about democracy ? The Atlantic, 1990.
77. G. d'Estaing, V., Démocratie française, Ed. Fayard, 1976.
78. Ghiorghită, Eugen, Industrializare și comerț exterior în România interbelică, Ed. Fundației România de Măine, București, 2002.
79. Giddens, Anthony, Modernity and Self-Identity, Oxford, 1991.
80. Giddens, A., Modernity and Self-Identity: Self and Society in the Late Modern Age, Polity Press, Cambridge, 1991.
81. Giddens, A., Les conséquences de la modernité, L'Harmattan, Paris, 1994.
82. Gilman, Nils, Mandarins of the Future: Modernization Theory in the Cold War America, Baltimore, 2003.
83. Goldiș, Vasile, „Discursuri rostite în preajma Unirii și la Asociațiunea Culturală „ASTRA””, Cultura Națională, București, 1928.
84. Grassi, Lauro, Per una storia della penetrazione dei „lumi” nei Principati Danubiani (1740-1802), în Nuova Revista Storica, Milano, I-II, 1979.
85. Gray, J., Liberalismul, University of Minnesota Press, Minneapolis, 1986.
86. Gray, John, Liberalism: essays in political philosophy, Routledge, London, 1991.
87. Gray, John, Liberalism, second edition, Opne University Press, London, 1995.
88. Gray, John, Post-liberalism: studies in political thought, Routledge, London, 1996.
89. Gray, John, Two Faces of Liberalism, The New Press, 2002.
90. Gray, John, Cele două fețe ale liberalismului, Ed. Polirom, Iași, 2002.
91. Gray, John, Enlightenment's wake: politics and culture at the close of the modern age, Routledge, London, 2007.
92. Griffin, Keith, Stratégies de développement, C.D.O.G.D.E., Economica, Paris, 1989.
93. Grotius, Hugo, Despre dreptul războiului și al păcii, Ed. Științifică, București, 1968.
94. Gruia, I. V., Descentralizarea administrativă și organizarea regională a țării, în RDP, 1926, nr. 1.
95. Gusti, Dimitrie, Partidul Politic, în Doctrinile partidelor politice (19 prelegeri publice organizate de Institutul Social – Român), Cultura Națională, București, 1922-1923.
96. Habermas, J., Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy, Beacon Press, Boston, 1996.
97. Hayek, F. H., The Constitution of Liberty, Oxford University Press, 1960.
98. Hayek, Friedrich, Dreptatea socială ca atavism, în Adrian-Paul Iliescu (coord.), Filosofia socială a lui Friedrich Hayek, Polirom, Iași, 2001.

99. Heywood, Andrew, Political Ideologies, Second Edition, An Introduction, New York, 1998.
100. Hitchins, K., Romania, The American Historical Review, vol. 97, nr. 4, 1992, p. 1064, <http://www.jstor.org>
101. Hobhouse, L. T., Liberalism, The Echo Library, Teddington, 2009.
102. Hobhouse, L. T., Liberalism, Oxford University Press, London, 2009.
103. Holcombe, Randall G., Public Goods Theory and Public Policy, în Jan Narveson, Dusan Dimock (edit.), Liberalism, New Essays on Liberal Themes, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht, 2000.
104. Hughes, B. Barry, International Futures: Choices in the Face of Uncertainty, 3rd edition, Westview Press, Boulder, 1999.
105. Hunter, Albert, Milofsky, Carl, Pragmatic Liberalism, Constructing a Civil Society, Palgrave MacMillan, New York, 2007.
106. Huntington, S., Political Order in Changing Societies, New Haven, Yale, 1968.
107. Huntington, Samuel P., The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order, Simon and Schuster, New York, 1996.
108. Huntington, S., Viața politică americană, Ed. Humanitas, București, 1994.
109. Hurezeanu, D., Civilizația română modernă și problema tranziției, în R. Florian, D. Hurezeanu, A. Florian, Tranziții în modernitate, Ed. Noua Alternativă, București, 1997.
110. Iacob, Gh., Modernizare – Europeanism, Ritmul și Strategia Modernizării, vol. I, Ed. Universității „Al. I. Cuza”, Iași, 1995.
111. Iosa, Mircea, Conceptul „prin noi înșine”, în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
112. Iosa, Mircea, Epoca liberalismului moderat (1891-1907), în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
113. Iosa, Mircea, Epoca Liberalismului reformist (1907-1918), în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
114. Inglehart, Ronald, Welzel, Christian, Modernization, Cultural Change and Democracy, The Human Development Sequence, Cambridge University Press, Cambridge, 2005.
115. Inkeless, A., The Modernization of Man, în M. Weiser (edit.), Modernization, The Dynamics of Growth, Basic Books, New York, 1966.
116. Inkeles, Alex, Making Man Modern, în American Journal of Sociology, Nr. 75, 1969.

117. Inkeles, Alex, *Becoming Modern*, New York, 1974.
118. Iscru, G.D., *Contribuții privind învățământului la sate în Țara Românească, până la jumătatea secolului al XIX-lea*, București, 1975.
119. Iscru, G. D., *Revoluția din 1821 condusă de Tudor Vladimirescu*, București, 1982.
120. Iscru, G.D., *Introducere în studiul istoriei moderne a României*, București, 1983.
121. Ivan, Marcel, *Evoluția partidelor noastre politice 1919-1932*, Ed. Kraft, Sibiu, în D. Hurezeanu *Civilizația română modernă și problema tranziției*, în R. Florian, D. Hurezeanu, A. Florian, *Tranziții în modernitate*, Ed. Noua Alternativă, București, 1997.
122. Jelavich, Barbara, *History of the Balkans. Eighteenth and Nineteenth Centuries*, vol. I, Cambridge, 1983.
123. Johnstone, Keneth, *Locul românilor în istoria europeană, în Lupta românilor pentru făurirea statului național unitar în istoriografia contemporană*, București, 1983.
124. Jones, L. Eric, *The European Miracle: Environments, Economies and Geopolities in the History of Europe and Asia*, 3rd edition, Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
125. Kekes, John, *Against liberalism*, Cornell University Press, Ithaca, New York, 1999.
126. Kelly, Paul J., *Liberalism*, Polity Press, Cambridge, 2005.
127. Kegley, Jr., Charles, W., Wittkopf, Eugene R., *World Politics. Trend and Transformation*. St. Martin's Press, New York.
128. Konrad, G., *hance Wandering*, în *Dissent*, 1990.
129. Koselleck, R., *Future Past: On the Semantics of Historical Time*, MIT Press, Cambridge, 1985.
130. Kumar, K., *The Rise of Modern Society: Aspects of the Social and Political Development of the West*, Blackwell, Oxford, 1988.
131. Locke, J., *Scrisoare despre toleranță*, în *Tratat despre cărmuire*, Ed. Nemira, București, 1999.
132. Lomasky, Loren E., *Liberalism Beyond Borders*, în Ellen Frankel Paul, Fred D. Miller jr., Jeffrey Paul (edit.), *Liberalism: old and new*, Cambridge University Press, Cambridge, 2007.
133. Luckes, Steven, Zolo, Danilo, *Marxismo e liberalismo alla soglia del terzo millennio*, Studi storici dal Medioevo all'Eta Contemporanea, Roma, 1992.
134. Lungu, Ion, *Școala Ardeleană*, București, 1978.
135. Machen, J. Gresham, *Christianity and Liberalism*, Wm. B. Eerdmans Publishing Co., Michigan, (1923) 2009.

136. Macpherson, C. B., *La théorie politique de l'individualisme possessif de Hobbes à Locke*, Ed. Gallimard, 2004.
137. Madgearu, Virgil N., *Agrarianism, Capitalism, Imperialism*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1999.
138. Manent, Pierre, *Istoria intelectuală a liberalismului*, Ed. Humanitas, București, 1992.
139. Manent, Pierre, *A liberalismus helyzete*, Századvég, 1991.
140. Maniu, I., *Discursul-expozeu rostit de I. Maniu, președintele PNL la Congresul Partidului din 24 aprilie 1920*, Tipografia Libertății, Orăștie, 1929.
141. Manoilescu, Mihail, *Neoliberalismul, în Doctrinile partidelor politice (19 prelegeri publice organizate de Institutul Social – Român)*, Cultura Națională, București, 1922-1923.
142. Marion, J. Levy, *Modernization and the Structure of Societies. A Setting for International Affairs*, Princeton University Press, Princeton, 1966.
143. Marino, Adrian, „Luminile” românești și descoperirea Europei, în *Revista de Istorie și Teorie Literară*, 1, 1979.
144. Martinelli, Alberto, *Global Modernization. Rethinking the Project of Modernity*, Ed. Sage, Londra, 2005.
145. Matteotti, Piero Gobetti, *Una storia di libertà*, în: *La rivoluzione liberale*, Torino, Einandi, 1983.
146. McClelland, D., *The Impulse to Modernization*, în Myron Wiser (coord.), *Modernization, The Dynamics of Growth*.
147. McNeill, William, *The Rise of the West: A History of the Human Community*, University of Chicago Press, Chicago, 1990.
148. Michelson, Paul E., *Conflict and crisis Romanian Political Development, 1861 – 1871*, New York, 1987.
149. Milani, Lorenzo, *Un muro di foglio edi incenso*, Stampa Alternativa, Viterbo, 1994.
150. Mises, Ludwig von, *Liberalism in the Classical Tradition*, third edition, tradusă de Ralph Raico, Cobden Press, San Francisco, 2002.
151. Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, vol. II, Cartea a XXV-a, Ed. Științifică, București, 1964-1970.
152. Moore, E. W., *Order and Change: Essays in Comparative Sociology*, Wiley, New York, 1967.
153. Müller- Armack, A., *Le liberalisme moderne*, PUF, Paris, 1984.

154. Mușat, M., Ardeleanu, I., România după Marea Unire, vol. II, Partea I, București, 1986.
155. Mușat, Mircea, Agrigoroaiei, Ion, Viața politică în România. 1918-1921, Ed. Politică, București, 1976.
156. Naumescu, Valentin, Despre Liberalism în România. Realități, dileme, perspective, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2001.
157. Naumescu, Valentin, Politici sociale în Europa post-belică – Spre un model neoliberal global?, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2000.
158. Negulescu, Paul, Constituția României, în Enciclopedia României, vol. I, București, 1938.
159. Nestorescu-Bălcești, Horia, Ordinul masonic român, București, 1993.
160. North, C. Douglas, Structure and Change in Economic History, W. W. Norton, New York, 1981.
161. Nozick, Robert, Anarchy, State and Utopie, Basil Blackwell, Oxford, 1990.
162. Oțetea, A., Tudor Vladimirescu și revoluția din 1821, București, 1971.
163. Pohoată, Ion, Doctrină economică universale. Contemporani, Fundația „Gheorghe Zane”, Iași, 1993.
164. Pohoată, Ion, Capitalismul. Itinerare economice, Polirom, Iași, 2000.
165. Parsons, T., Religion in Postindustrial Society, în Action, Theory and the Human Condition, New York, 1978.
166. Parsons, Talcott, The Social System, Londra, 1951.
167. Parsons, T., Shills, E., Towards a General Theory of Action, Free Press, 1951.
168. Păun, Nicolae, Viața economică a României 1918-1948, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 2009.
169. Persell, C. H., Understanding Society, Harper and Row, New York, 1987.
170. Platon, Gh., Istoria modernă a României, București, 1985.
171. Platon, Gh., Ecoul Internațional al Unirii, în Cuza-Vodă. In Memoriam, Iași, 1973.
172. Platon, Gh., Russu, V., Iacob, Gh., Cristian, V., Agrigoroaiei, I., Cum s-a înfăptuit România modernă, Iași, 1993.
173. Pop, Viorel, Vâtcă, Gh., Dumescu, F., Cherecheș, C., Modernizare – Mondializare – Globalizare, Ed. Risoprint, Cluj-Napoca, 2005.
174. Popescu, Eufrosina, Din istoria politică a României. Constituția din 1923, Ed. Politică, București, 1983.

175. Popescu, Livia, *Structura Socială și Societate civilă în România interbelică*, Presa Universitară Clujeană, Cluj-Napoca, 1998.
176. Preda, C., *Modernitatea politică și românismul*, Nemira, București, 1997.
177. Przewoski, Adam, *Some problems in the Study of the Transition to democracy*, in: Guillermo O'Donwell – Philippe Schmitter – Laurence Whitehead (eds.) *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*, John Hopkins University Press, Baltimore, 1986.
178. Pușcaș, Vasile, Vesa, Vasile, (coord.), *Dezvoltare și modernizare în România interbelică 1919-1939. Culegere de studii*, Ed. Politică, București, 1988.
179. Putnam, D. Robert, *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press, Princeton, 1993.
180. Pye, L., *Aspects of Political Development*, Little Brown, Ed. Boston, 1967.
181. Pye, W. Lucian, "Political Science and the Crisis of Authoritarianism", *American Political Science Review*, nr. 84, 1990.
182. Radu, Andrei, *Cultura franceză la românii din Transilvania până la Unire*, Cluj-Napoca, 1982.
183. Randall, Vicky, Theobald, Robin, *Political Change and Underdevelopment*, 2nd edition, Duke University Press, Durham, 1998.
184. Raskin, Marcus G., *Liberalism: the genius of American ideals*, Rowman & Littlefield Publishers Inc., Maryland, (2004) 2005.
185. Rastow, W.W., *The Stages of Economic Growth*, Cambridge University Press, 1960.
186. Rawls, J., *A theory of Justice*, Harvard University Press, 1971.
187. Rawls, John, *Political Liberalism*, expanded edition, Columbia University Press, New York, (1993, 1996) 2005.
188. Rădulescu-Motru, C., *Regele Carol I și Destinul României – Discurs ținut la Academia Română, 26 mai 1939 -*, în *Din viața Regelui Carol I. Mărturii*, București, 1939.
189. Rădulescu-Zoner, Șerban (edit.), *Istoria Partidului Național Liberal*, Institutul de Studii Liberale, 2000.
190. Reitan, Earl A., *Liberalism: Time-Tested Principles for the Twenty-First Century*, Universe Inc., Lincoln, 2004.
191. Roger, Antoine, *Fascistes, communists et paysans, Sociologie des mobilisations identitaires roumaines (1921-1989)*, Université Libre de Bruxelles, Bruxelles, 2002.
192. Rosselli, Carlo, *Socialismo liberale e altri scritti*, Torino, Einandi, 1973.

- 193.Rostow, Walt W., *The Stages of Economic Growth: A Non-Communist Manifesto*, Cambridge, 1960.
- 194.Roth, Andrei, *Modernitate și Modernizare socială*, Ed. Polirom, Iași, 2002.
- 195.Roussellier, Nicolas, *Europa liberalilor*, trad. Daniela Irimia, Institutul European, Iași, 2001.
- 196.Rowen, S. Henry, “World Wealth Expanding: Why a Rich, Democratic, and (Perhaps) Peaceful Era is Ahead”, în Ralph Landau, Timothy Taylor, Gavin Wright (edit.), *The Mosaic of Economic Growth*, Stanford University Press, Stanford, 1996.
- 197.Rueschemeyer, Dietrich, Stephens, Evelyn Huber, Stephens, John D., *Capitalist Development and Democracy*, University of Chicago Press, Chicago, 1992.
- 198.Ruggiero, Guido de, *Storia del liberalismo europeo*, Bari, Gius, Laterza Figli, 1925.
- 199.Ruggiero, Guido de, *Storia del liberalismo europeo*, Garzanti, Roma, 1984.
- 200.Russu, V., *Instituirea și organizarea regimului politic al burgheziei și moșierimii (februarie – iunie 1866)*, în *Analele Științifice ale Universității „Al.I. Cuza” din Iași*, Secțiunea III, Istorie , tom. XVI , 1970.
- 201.Saizu, Ioan, *Modernizarea României Contemporane (Perioada Interbelică) – Pas și Impas -*, Editura Academiei Române, București, 1991.
- 202.Salvany, Félix Sardá Y., *What is Liberalism?*, General Books LLC, (1899 – retipărită) 2010.
- 203.Sandu, Dumitru, *Sociologia tranziției. Valori și tipuri sociale în România*, Ed. Staff, București, 1996.
- 204.Sandu, Dumitru, *Spațiul social al tranziției*, Ed. Polirom, Iași, 1999.
- 205.Schelkle, Waltraud, et. al., *Paradigms of Social Change: Modernization, Development, Transformation, Evolution*, St. Martin’s Press, 2000.
- 206.Schmitt, Carl, *Les trois types de pensée juridique*, Presses Universitaires de France, Paris, 1995.
- 207.Schwartzemberg, R. G., *Sociologie politique*, Ed. Montchrestien, Paris, 1971.
- 208.Scurtu, Ioan, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1983.
- 209.Seiler, D. L., *Introduction à la Science politique*, Ed. U-L-B, Bruxelles, 1992.
- 210.Seiyama, Kazuo, *Liberalism: Its Achievements and Failures*, (tradusă de L. R. Stickland), Trans Pacific Press, 2010.
- 211.Sestov, Lev, *Dosztojevszkij  s Nietzsche*, Eur pa K nyvkiad , Budapest, 1991.
- 212.Shils, E., *Tradition*, University of Chicago Press, Chicago, 1981.

213. Smelser, N. J., *Mechanisms of an Adjustments to Change*, în T. Burns (edit.), *Industrial Man*, Penguin, Harmondsworth, 1969.
214. Sorokin, P. A., *Social and Cultural Dynamics*, vol. I, American Book Company, New York, 1937.
215. Stan, Apostol, „Propaganda revoluționară la sate în revoluția de la 1848 din Țara Românească”, în *Revista de Istorie*, tom. 31, nr. 5, 1978.
216. Stan, A., *Grupări și curente politice în România între Unire și Independență (1859-1877)*, București, 1979.
217. Stan, Apostol, „Ion C. Brătianu – rolul său în revoluția de la 1848 și în exil”, în *Studia et acta Musei Nicolae Bălcescu*, V-VI, Bălcești pe Topolog, 1979.
218. Stan, Apostol, *Originile liberalismului*, în Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
219. Stan, Apostol, *Liberalii sub domnia lui Al. I. Cuza*, în Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
220. Stan, Apostol, *Liberalii sub domnia lui Al. I. Cuza*, în Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
221. Stan, Apostol, *Liberalii la putere (1866 – 1868)*, în Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
222. Stan, Apostol, *Constituirea Partidului Național Liberal*, în Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
223. Stan, Apostol, *Liberalii proclamă independența României*, în Apostol Stan, Mircea Iosa, *Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918*, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
224. Strat, G., *Curs de istoria doctrinelor economice*, I, Cluj, 1946.
225. Sztompka, P., *The Sociology of Social Change*, Blackwell Publishers, Oxford, 1994.
226. Șerban, Stelu, *Elite, partide și spectru politic în România interbelică*, Ed. Paideia, București, 2006.
227. Șotropa, Valeriu, *Proiectele de constituție, programele de reforme și petițiile de drepturi din țările române*, București, 1976.

- 228.Șotropa, Valeriu, Proiecte de constituție, în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
- 229.Teleagă, Cristian, „Mea culpa”: The Social Production of Public Disclosure and Reconciliation with the Past, în vol. Discourse and transformation in central and eastern Europe, edited by A. Galasinska, M. Krzyzanowski, Palgrave MacMillan, New York, 2009.
- 230.Thelen, Peter, Sozialdemokratie und Liberalism heute, m Friderich Elbert Stiftung's hefte, 1992, 12.
- 231.Thompson, J. B., Tradition and Self in a Mediated World, în P. Helas, S. Lash, P. Morris (coord.), Detraditionalization, Blackwell, Oxford, 1999.
- 232.Tipps, D. C., Modernization Theory and the Comparative Study of Societies: A Critical Perspective, Comparative Studies in Society and History, vol. 15, nr. 2, martie 1973, pp. 199-202, <http://www.jstor.org>
- 233.Tobin, James, Confronting Ideas, The American Entrepreneur, nr. 69, 1990.
- 234.Touchard, J., Histoire des idées politiques, Tome, PUF, Paris, 1978.
- 235.Trăsnea, Ovidiu, Probleme de sociologie politică, Ed. Politică, București, 1975.
- 236.Turliuc, Cătălin, Modernizare și/sau occidentalizare în România sfârșitului secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, în Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan (coord.), Schimbare și devenire în Istoria României, Academia Română, Centrul de Studii Transilvane, 2008.
- 237.Tuerson, E. L., Millennium and Utopia: A Study in the Background of the Idea of Progress, Harper, New York, 1964.
- 238.Ungureanu, Ion, Paradigme ale cunoașterii societății, Ed. Humanitas, București, 1990.
- 239.Urechia, V. A., Istoria românilor, seria 1800-1834, tom. IV (XI), București, 1900, pp. 24-27, în Apostol Stan, Originile liberalismului, în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996
- 240.Valade, B., Schimbarea socială, în Tratat de sociologie, coord. R. Boudon, Ed. Humanitas, București, 1997.
- 241.Vărtosu, E., Napoleon Bonaparte și dorințele moldovenilor la 1807, în Studii, tom. 18, nr. 2, 1965.
- 242.Viscount, Herbert Louis Samuel Samuel, Liberalism: an Attempt to State the Principles and Proposals of Contemporary Liberalism in England, BiblioBazaar, (1902 - retipărită) 2010.

- 243.Vlăsceanu, L., Politică și dezvoltare; Premise pentru o nouă politică a dezvoltării României, manuscris (text nepublicat).
- 244.Vos, Rich de, Capitalismul generos, Ed. Almatea, București, 2001.
- 245.Wagner, Peter, A Sociology of Modernity, 1994.
- 246.Wagner, Peter, Theorizing Modernity, Inescapability and Attainability in Social Theory, 2001.
- 247.Wallerstein, Immanuel, Modernization: Requiescat in Peace, în Lewis A. Coser, Otto N. Larsen (edit.), The Uses of Controversy in Sociology, Free Press, New York, 1976.
- 248.Wallerstein, Immanuel, în William Bloom, Personal Identity, National Identity and International Relations, Cambridge, New York, 1990.
- 249.Weiner, Myron (edit.), Modernization. The Dynamic of Growth, New York, 1966.
- 250.Wendt, A., Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics, International Organization, vol. 46, nr. 2.
- 251.Williams, Raymond, Keywords. A Vocabulary of Culture and Society, Fontana, London, 1984.
- 252.Xenopol, A.D., Epoca fanarioților 1711-1821, Iași, 1892, în Apostol Stan, Originile liberalismului, în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
- 253.Xenopol, A.D., Istoria partidelor politice în România. De la origini până la 1866, vol. I, București, 1910, p. 42, în Apostol Stan, Originile liberalismului, în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
- 254.Xenopol, A. D., Primul proiect de constituțiune a Moldovei din 1822, Originile Partidului Conservator și a celui Liberal, București, 1898, pp. 43-45, în Apostol Stan, Originile liberalismului, în Apostol Stan, Mircea Iosa, Liberalismul politic în România, de la origini până la 1918, Ed. Enciclopedică, București, 1996.
- 255.Zăpârțan, Liviu-Petru, Idéologie politique et conscience politique, în Studia Univ. „Babeș-Bolyai”, philosophia, XXVII, 1, 1982.
- 256.Zăpârțan, Liviu-Petru, Repere în Știința Politicii. Schița unei teorii generale a politicii, Ed. Chemarea, Iași, 1992.
- 257.Zăpârțan, Liviu-Petru, Doctrină politice, Ed. Fundației Chemarea, Iași, 1994.
- 258.Zeletin, Ștefan, Neoliberalismul, Studii asupra istoriei și politicii burgheziei românești, Ed. Pagini agrare și sociale, București, 1927.
- 259.Zeletin, Șt., Burghezia română. Originea și rolul ei în istorie, Nemira, București, 1998.

Diverse documente.

1. Chestiunea națională în viziunea Partidului Național Liberal, Document adoptat la Consiliul Național al PNL din 8 iunie 2001, în Valentin Naumescu, Despre Liberalism în România. Realități, dileme, perspective, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2001.
2. Constituțiunea din 29 martie 1923, adnotată, în CODEX ROMANIAE.
3. Strategia politică a PNL în perioada 2001-2004 – PNL, Partid Liberal al mileniului trei – o nouă viziune politică, în Valentin Naumescu, Despre Liberalism în România. Realități, dileme, perspective, Ed. Fundației pentru Studii Europene, Cluj-Napoca, 2001.
4. Tratatul de Pace de la Berlin din 1/13 iulie 1878, în M. Of. Nr. 151 din 11/23 iulie 1878.
5. http://carbon.cudenver.edu/~myrde/itc_data/constructivism.html
6. Statului Partidului Național Liberal aprobat la Congresul Extraordinar din 5 martie 2010.